

Molnár András:

Védegyelet Nagykanizsán

Adalékok az Országos Védegyesület kanizsai osztályának történetéhez 1844–1846

Amikor az 1843/44-es pozsonyi országgyűlésen zátonyra futottak a magyar ipart támogató védvámrendszert bevezetését célzó tárgyalások, a köznemesi ellenzék vezetői elhatározták, hogy Országos Védegyesületet szerveznek, amellyel saját otthonaik küszöbén állítják fel a képzeletbeli vámsorompót. Az Országos Védegyesület 1844. október 6-án alakult meg Pozsonyban. Tagjai aláírásukkal és 30 krajcárnyi tagdíj befizetésével kötelezték magukat, hogy 1850. október 1-jéig „csak honi mesteremberek által dolgoztatnak, s általában minőségre tekintet nélkül semminemű iparcikkből, melyből lakvidékükön belföldi kapható vagy megszerezhető, tudva külföldit nem vesznek, nem csináltatnak, nem viselnek, s gyermekeik, gyámoltjaik s cselédjeik által nem viselhetnek”.

A Védegyelet igazgatóválasztmányában helyet kapott a magyar liberális ellenzék szinte valamennyi vezéregyénisége, az egyesület tényleges irányítását azonban gyakorlatilag az igazgatóvá választott Kossuth Lajos végezte.¹ Hozzá intézte levelét 1844. december 7-én a távollétében igazgatósági taggá választott Deák Ferenc, aki korábban szkeptikusan ítélte meg a Védegyelet tervét, majd a megalakulás után mégis szívvel-lélekkel támogatta a mozgalmat. Deák a következőket írta a szervezkedés első zalai eredményeiről: „Megindítottuk itt is a Védegyeletet, s buzgó részvételre találtunk. Rövid időn, azt hiszem, az aláírók száma ezeret meghalad, s nem kétkeltem, ezen szám idővel tetemesen növekedik. Asszonyaink közül sokan melegen s lelkesedéssel fogták fel az ügyet, s ezek példája jó hatással leend. Kanizsán már alakult a vidéki gyűlés és igazgatóság, és ezek már a befizetések illető felét le is küldik Hozzátok”.²

A Védegyelet felülről lefelé építkezett: előbb az országos vezetőséget hozták létre, azután alakultak meg a kisebb-nagyobb régiókat összefogó vidéki fiókegyesületek vagy egyesületi osztályok. Nem véletlen, hogy Zala elől járt az osztályok szervezésében, és az sem véletlen, hogy e megyében éppen Nagykanizsán jött létre elsőként a fiókegyelet. Mind a kanizsai Védegyelet megteremtésében, mind az egész mozgalom zalai elindításában kulcsszerepe volt Csány Lászlónak, a zalai liberális ellenzék pártvezérének.

Zala megyében már korábban, 1843 februárjában

alakult egy Védegyelet, amelynek tagjai hazai posztó és papír vásárlására kötelezték magukat. A Védegyelet tevékenysége azonban az adózás körüli 1843/44-es politikai csatározások közepette háttérbe szorult, és a zalai ellenzék iparpártoló mozgalma csak az Országos Védegyesület megalakulása után kelt életre ismét. Az 1843-as Védegyelet kezdeményezője és alelnöke Csány László volt, aki 1843 októberében eladta ősi, csányi földbirtokát, és Nagykanizsára költözött. Kanizsán a „Zöldfa” vendégfogadóban bérelt szállást. Itt élt visszavonultan a politikai közélettől, amióta 1843 szeptemberében összejött Deákkal. Passzivitását csupán 1844 novemberében adta fel; kibékült Deákkal, és elsőként új lakóhelyén, Kanizsán szervezte újjá a Védegyeletet.³ Csány Kossuthban nem csupán a Védegyelet igazgatóját látta, hanem régi barátként és politikai harcostársként is tisztelte. Tőle várt segítséget és útmutatást a kanizsai Védegyelet szervezése során is. 1844. december 8-án az alábbiakat írta Kossuthnak:

„E hónap 6-án a kanizsai vidékbeli Védegyelet alakult – ebben az elnökséget elvállaltam, mert gondoltam, hogy a nehéz kezdetnél némi hasznost cselekedhetek. Eddig tettünk, mit rövid idő alatt tenni lehetett, de az ezernyi annyi kétkedések eloszlatására az enyémnél sokkal tágosb tüdő és a dolgoknak bővebb ismerete kívántatik. Jegyzőkönyvünket Önnek, de csak Önnek megküldjük, áttekintés végett; valjon így jó van-e a kezdet? Kérem Önt, az abban foglalt kétségek csomóját oldja fel, különben lehet, hogy azt mi majd elvágjuk, de ügyetlenségünk valószínűleg nem fog célhoz vezetni.

Itt a kalmárok, kik Bécsben hitellel bírnak, s azt kezdetben nálunk feltalálhatni nem hiszik, ellenünk dolgoznak, mert a bukástól félnek – mások vegyes kereskedést szándékoznak üzni honi és külföldi árukkal; ennél a csalás, csalódás kikerülhetetlen, de másrésztől a kevés számú honi árucikkeli kereskedőkre szorítkozni, az egyedárúság káros tekintetéből szinte rossz következtetést szülné. Ismét mások kétkednek a honi cikkeknek kellő mennyiségbeni kaphatásán, és határozatlanok; Bécs vagy Pest felé induljanak-e?

Szerettem volna megtudni szükségünk mennyiségét, de ez lehetetlen, mert aláíróink száma napról napra szaporodni fog. (Most körülbelül harmadfél százan va-

gyunk, de egy órától a másikig számunk egy-kettővel növekszik.)

Január hóban tartandó közgyűlésünknek jelentése a központi igazgatósággal körülményeinket jobban meg fogja ismertetni. Most még csak tapogatunk, azt sem tudjuk, mi alakban állunk a központi választmány és az igazgató társaság erányában?"

Csány mielőbbi választ várt a kétségeire Kossuthtól, és levelét a következőkkel zárta: „szeretném azt minél hamarabb megkapni, hogy távollétemben is tudhassak a kanizsai körülményekre hatni; ezen hely fontos, példája nagy hatású, azért kétszeres figyelmet érdemel”.⁴

Csány várakozásának megfelelően Kossuth valóban kitüntetett figyelemben részesítette a kanizsai Védegylet megalakulásáról küldött beszámolót. 1844 karácsonyának éjszakáján hosszú, részletes válaszlevelet írt Csánynak. A kanizsai Védegylet megalakulását örömmel üdvözölte, nemkülönben azt is, hogy Csány elvállalta az elnökséget. Miközben igyekezett eloszlatni Csány agályait, és lelkesen ecsetelte a mozgalom első eredményeit, leplezetlen őszinteséggel tárta fel előtte Védegylettel kapcsolatos elképzeléseit és terveit. Tudósította Csányt a Gyáralapító Társaság megalakulásáról is, és ígérte, hogy Zalába is küld aláírási íveket, amelyeken részvényt lehet majd jegyezni.⁵

Az Országos Védegylet igazgatója és a Védegylet kanizsai osztályának elnöke között számos levélváltás történt, a kanizsai hivatalos jelentések azonban sajnálatos módon – a Védegylet csaknem egész levéltárával együtt – elkallódtak vagy megsemmisültek. Kossuth leveleiből fennmaradt ugyan néhány, ezek viszont nem egyedi írárok, csupán a vidéki osztályokhoz intézett igazgatói körlevelek Kanizsára címzett példányai. Hiányzik belőlük a személyes hang, és alig találkoznak bennük érdemi kanizsai vonatkozásokkal.⁶

1845 végére közel 140 védegyleti osztály alakult az országban, és az osztályok egytizede, 14 fiókegylet Zala megyében jött létre. Zalában elsőként, az országban pedig ötödikként a kanizsai Védegylet alakult meg. Elnökévé Csány Lászlót, míg alelnökévé Chernel Ignácot, a Batthyány-uradalom kanizsai ügyészét, jegyzőjévé Vlasits Antal ügyvédet, pénztárosává pedig Szép Károly helybéli gyógyszerárát választották.⁷ Csány csak a kezdeteknél, a mozgalom megindításakor kívánt elnökséget vállalni. Az 1845 decemberében tartott közgyűlésről távol maradt, csupán levélben jelezte lemondási szándékát. A kanizsai Védegylet közgyűlése azonban nem fogadta el Csány lemondását. Ez derül ki az alelnök, Chernel Ignác Csányhoz intézett, december 23-i leveléből:

„A védegyleti gyűlés és tisztújítás folyó hó 21-én megtörtént. Egyes akarat és lelkesedés Kedves Uram Bátyámat az elnöki székből megtartá, mindenki meg lévén győződve, hogy egyletünk csak úgy tarthatja meg előbbi – egyéb vidékeket megelőzőt – állását, ha Ked-

ves Uram Bátyám az élen marad. Így tehát a kívánt lemondás nem fogadott el, mert ha hivataloknál áll is Kedves Uram Bátyám azon nézete, miszerint azt sokáig folytatni ne kellesse, az ilyes, hivatalnak nem is nevezhető közcélú intézkedéseknél a zászlót előlvinni, s példájával az egészre hatni, szoros hazafi kötelesség – kivált annyira gyanúsított, és egyre sárral hajgált Védegyletünkénél, mely azonban mégis fennáll tiszta, egyszerű, de hatályos valóságában, és hiszem, fennálland; a haza szebb jövődjének magvát magában rejtő. A többi hivatalnokok is mind megmaradtak, egy-kettőt kivéve.”⁸

A kanizsai Védegylet gyakorlati tevékenységét illetően csak szórványos adatokkal rendelkezünk; mindenekelőtt a korabeli sajtóból és a császári titkosrendőrség bizalmas jelentéseiből. A Pesti Hírlap – amely ekkor már nem Kossuth, hanem a centralisták kezében volt – még 1845 februárjában közölt egy hosszabb írást Kanizsáról. Ebben olvashatjuk többek között az alábbiakat:

„A lakosság míveltségi fokát tanúsítja némüleg, hogy Kanizsa jóformán első vala, hol a vidéki iparvédegylet még múlt december elején alakult. Több boltokban honi cikkeket vásárolhatunk, a gyáralapító társaságot kitelhetőleg pártoljuk; kutatjuk a körülményeket, minő gyárok volnának helyben célszerűen létesíthetők, tartottunk továbbá folyó hó 15-én egy, az egylet által rendezett táncvigalmat az újonnan épített nagyszerű és csinos Zöldfa vendéglő teremében. A 700 körüli vendégek majdnem mindegyike hazai anyagból készülteket is viselt, a némberek honfestett kartonruhákban díszeltek. Mindezekben nem csekély részt vesz az itteni népes, sok mívelt, derék és gazdag egyénekből álló zsidó közönség. [...] Hallani, hogy egy gyapot-szövő gyár alakítására az aláírató ív máris telve. Spanyolviasz készítéssel szinte tétetnek kísérletek, és mindezek zsidó lakosok által.”⁹

Az ismeretlen cikkíró nemigen túlozhatott, amikor a város zsidóságának érdemeiről szólt. A stagnáló kézművesiparú Kanizsa reformkori fejlődése nem kis részben éppen az itt koncentrálódó zsidó kereskedelmi tőkének volt köszönhető.¹⁰ A zsidó kereskedők között is lehetett konkurenciaharc: míg egyesek Bécs felé húztak, mások a Védegylet felkarolásában látták a jövőt. Utóbbiak közé tartozott a Kossuthal közvetlenül is kapcsolatot tartó Spanier Ferdinánd, akinek nemcsak kereskedése, de szivargyára is volt Kanizsán. (Spanier „fűszerkereskedő és dohánygyárnok” 1841-től tevékenykedett e városban, az ő szivargyára volt Kanizsán 1848 előtt az egyetlen, nem céhes jellegű ipari műhely.) Spanier arra is vállalkozott, hogy ügynökként részvényeseket toborozzon a Gyáralapító Társaság számára. Amint Kossuth 1846. április 4-ei, Csányhoz, mint a Védegylet kanizsai osztályának elnökéhez intézett hivatalos leveléből kiderül, Spanier az Iparegylet által létrehozott Iparműtár részvényeinek, az úgynevezett Iparműtári alapítványjegyeknek terjesztésében is közreműködött, sőt ismeretségben állt a Védegylet kapcsoló Magyar Kereskedelmi Társaság

igazgatójával is.¹¹

A Hetilapban, az Iparegyesület lapjában tette közzé Kossuth 1846 októberében, hogy „Zalának már több kereskedője csatlakozott egész hűséggel honi iparunkhoz. Nagykanizsán Vajdits György kereskedő, mellőzve minden külföldit, csupán belföldi szövetekkel látta el boltját, miszerint a védegyleti közönség teljes megnyugvással vásárolhasson nála, s föltétlen bizodalmaival ajándékozhasssa meg, mit valóban megérdemel. Szinte Nagykanizsán Schertz és Weismand kalmárok is megkezdtek a belföldi szövetek árulását”.¹²

Kanizsán azonban nem csupán Kossuthnak és a Védegyletnek voltak ügynökei, hanem a császári titkosrendőrségnek is. A kanizsai besúgók több-kevesebb rendszerességgel jelentették, hogy a városban milyen, Bécsre nézve veszélyesnek tűnő, politikai jellegű események történtek.

A jelentések elsőként (1845 januárjában) arról adtak hírt, hogy Nagykanizsán a piaristák közül is számosan beléptek a Védegyletbe. A Központi Információs Iroda 1845. február 5-i jegyzőkönyvében pedig arról olvashatunk, hogy Kanizsán Kossuth levelének hatására lázba jöttek és erős agitációba kezdtek a védegyleti vezetők, különösen tevékeny Tárnok Alajos, a Batthyány-uradalom jószágigazgatója. Megemlékezett e jelentés is arról a bálról, amelyet január 15-én tartott a kanizsai Védegylet, és ahol a hölgyek honi kék kartonruhában jelentek meg. A kanizsai besúgó rosszmájúan megjegyezte: az egész olyan volt, mint egy álarcosbál.¹³ Ugyancsak 1845 februárjában érkezett a hír, amely szerint Kanizsán börgyárat kívánnak létrehozni a Védegylet égisze alatt, és Batthyány Fülöp herceg, a város földesura állítólag 10.000 forinttal venne részt a vállalkozásban. (A kanizsai börgyár tervét később a Pesti Hírlap is megemlítette.)¹⁴

A császári titkosrendőrség március 4-ei jegyzőkönyvében olvasható, hogy Kanizsán a védegyleti tagok két napon keresztül ülészttek. Határozatot hoztak többek között arról is, hogy a Védegyletet támogató hölgyek egy bizottságot hoznak létre, és aláírásokat gyűjtenek egy hazai iparcikkekből álló áruraktár felállításához, mely a védegyleti tagok felügyelete alatt állna, az árucikkeket pedig honi bélyegzővel jelölnék meg. Határozat született arról is, hogy létrehoznak egy takarékpénztárt. Az utóbbi hírt később egy másik besúgójelentés is megerősítette: a Védegylet kanizsai osztálya 1845. március 9-én közgyűlést tartott, ahol felolvasták Kossuth levelét. A Védegylet igazgatója a kereskedők szigorúbb ellenőrzését kérte, és könyvomatias kimutatásokat küldött a hazai iparcikkekről. Ezen a közgyűlésen a felállítandó takarékpénztár alapszabályainak tervezetéről is tárgyaltak, és az előkészületek lebonyolítására választottak egy bizottságot, melynek Csány László, Chernel Ignác, Tárnok Alajos, Vlasits Antal és Spanier Ferdinánd lett a tagja.¹⁵

Alig egy hónappal később azt jelentették Kanizsáról, hogy a helyi Védegylet nagyszámú és erősen túlzó tagsága egy ideje csendesebben viselkedik mint korábban, és a gyűléseik körül sem csapnak már akkora hűhót. A változás annak köszönhető, hogy a megye élére udvarhű adminisztrátort nevezett ki az uralkodó, és Festetics Leó gróf tevékenysége most inkább a „jóérzésűeket”, a lojális alattvalókat – semmint az ellenzékét – bátorítja.

A kanizsai piarista gimnázium tanárai azonban – amint ez egy májusi jelentésből kitűnik – a liberális ellenzékkel szimpatizáltak, és ilyen szellemben nevelték az ifjúságot is. A 4. osztály professzora, bizonyos Hollermayer állítólag a Védegylet tüzes híve volt, és illetve reverendáját, polgári ruhát hordott, amiről csak „Honi magyar”-nak nevezték a városban.¹⁶

1845. szeptember 9-én azt jelentették a besúgók Kanizsáról, hogy az ellenzék a védegyleti bált is alkalmul használta az adminisztrátor elleni tüntetésre. A Festetics kiközösítő és elszigetelő fő agitátorok között ott találjuk Csányt, Tárnok Alajost, és Szép Károly gyógyszerészt, a kanizsai Védegylet vezetőit is. Egy december 27-i kanizsai jelentés a helyi Védegylet valamennyi nevezetes személyiségét Kossuth ügynökeként jellemezte.¹⁷

1846 januárjától kezdődően egyre ritkultak, majd meg is szűntek a Védegyletről szóló titkosrendőri jelentések. A kanizsai besúgó 1846. május 6-án küldte Bécsbe az utolsó beszámolóját, amely szerint a helyi védegyleti osztály május 4-én tartotta taggyűlését a város tanácstermében. A Csány elnökletével folytatott tanácskozás Kossuth felhívása nyomán ismételtlen állást foglalt a hazai ipar, kiváltképp az Iparműtár támogatásáról.¹⁸

A titkosrendőri jelentésekből kitűnik, hogy a kanizsai Védegylet gyűlések és bálók alkalmával, valamint aláírásgyűjtésekkel próbálta népszerűsíteni az iparpártoló mozgalmat. Számos jelentés megnevezte ill. felsorolta a Védegylet kanizsai vezetőit is, a tagság többségének társadalmi hovatartozásáról, pontosabb összetételéről azonban sem a besúgójelentések, sem másféle források nem tájékoztatnak. Annyi azonban a szórványosan előkerült forrásokból is kiderül, hogy a kanizsai Védegylet tagjai között ott találjuk a városban élő liberális politikai elitet (megyei, városi és uradalmi tisztviselőket), a város szellemi és társasági életében fontos szerepet játszó iskolák; a gimnázium és tanítóképző tanárait és növendékeit, valamint a kanizsai zsidóság legjelesebb képviselőit; kereskedőket, iparosokat, leendő bankárokat. Az egyszerű városi polgárok, kézművesek és földművelők szerepéről a források hallgatnak.

Amint az a titkosrendőri jelentésekből kiderült, a kanizsai takarékpénztár létrejötte kifejezetten a helyi védegyleti mozgalomnak köszönhető. Csány Lászlónak ebben is kezdeményező szerepe volt. „Én egy takarékpénztárt alakítok” – írta pl. Csány Kossuthnak 1845. március 10-én, majd hozzátette: Deák most épp az alap-

szabályok átvizsgálásával vesződik.¹⁹ Csány és Deák ott voltak a „Kanizsai takarékpénztári társaság” igazgatóválasztmányában is, amelyet az 1845. augusztus 2-án tartott alakuló ülésen választottak meg. A kanizsai takarékpénztár választmányában és részvényesei között helyet kapott a helyi Védegyelet valamennyi nevezetes egyénisége. Az alakulás hivatalos körülményei, és a takarékpénztár első éveinek tevékenysége közismertek.²⁰

Figyelmet érdemel azonban, hogy milyen érvekkel kérték a kanizsaiak a helytartótanáctól (ill. a nádortól) az alapszabályok jóváhagyását. A takarékpénztár leendő igazgatói a következőképpen indokolták a pénzügyi szükségességét:

„Először: e vidéken az uzsoráskodás annyira elterjedt, hogy száztul rendszeren 24, s több kamat is vétetik, mi szinte csak rövid időre kölcsönözttévé, következik, hogy másodsor: minden szűkölködő lakos e terheltség alatt teng, s rendszeren véginségre jut, minél fogva harmadszor: a ház és föld becse napról napra leszáll és negyedszer: az adózó nép tehetsége mindinkább csökkenik és gyengül, ötödször: a cselédség erkölcsi romlottsága szinte a közbátorságot veszélyeztető fokra emelkedett, és végre hatodsor: példák vagynak, miszerint takarékos szegény sorsúak – nem találván bátorságos hitelezőt –

kijátszatnak és értékjekben megkárosíthatnak. Mind ezen, a status javával összeütközésben álló jelenetek megszüntetését, és egy, a hely- és tájékbeli köznépre viruló szebb jövődönnek előidézését nagyrészen az általunk tervezett takarékpénztár jótékony hatásából reménylünk, melynek alapszabályait más, ilyenmű intézetek példája szerint szerkesztettük, hogy a szegényebb sorsú polgártársaink érdekére és teljes bátorságára való fő figyelemmel, azokbul a kezelési költségek fedeztetése mellett minden törvényelleni üzlet távol maradjon.”²¹

Az Országos Védegyesület tevékenysége 1845 végére elérte a csúcspontot, majd 1846 folyamán fokozatosan elhalt a mozgalom. Hasonlóképpen történhetett ez Nagykanizsán is, itt azonban született maradandó eredménye is; a kanizsai takarékpénztár, mely túlélve a szabadságharc és az önkényuralom éveinek viharait, a város tőkés fejlődésének egyik meghatározó eleme lett. Kanizsa, nevezetesen a Thury György Múzeum még egy emléket őriz a város egykori iparpártoló mozgalmáról: a nagykanizsai Védegyelet Csány László által készített réz pecsétnyomóját, amely a Védegyelet egyik jelszavára utalva – „Viruljon a hon!” – egy virágzó, lombos ágat ábrázol.²²

Jegyzetek:

¹ A Védegyeletről általában: Kosáry Domokos: Kossuth és a Védegyelet. A magyar nacionalizmus történetéhez. Bp., 1942. Az idézet a Védegyelet aláírási könyvéből való. Egy példánya: Zala Megyei Levéltár (ZML) Szigethy család iratai. (Csillagh Lajos első alispán aláírási könyve 1845 januárjából.)

² Magyar Országos Levéltár (OL.) R 104. A Védegyeletre vonatkozó iratok. II. K. 20. Deák levelét közölte: Váczy János: Deák Ferenc emlékezete. Levelek 1822–1875. Bp., 1890. 153–154. o.

³ Molnár András: Csány László a zalai reformellenzék élén. In: Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790–1849. (Zalai Gyűjtemény 30.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1990. 5–60. o.

⁴ OL. R. 104. II. K. Csány levelének több részletét idézte: Barta István: Kossuth és Csányi. In: Századok 1952. 3–4. sz. 598–599. o., Molnár András: Csány László 49–50. o. vö. Kosáry Domokos 65. o.

⁵ OL. H 103. Csány László kormánybiztos iratai. Vegyes iratok 1785–1848. (19. doboz) S. k. eredeti., vö. Barta István 599–601. o., Molnár András: Csány László 50. o.

⁶ Kossuth további levelei a Védegyelet kanizsai osztályához: 1. Pest, 1845. május 9. Eredeti, s. k. aláírással. – ZML. Letétek. Egyedi vegyes iratok gyűjteménye 5828.

(Tartalma gyakorlatilag megegyezik a május 9-i ismert körlevelével: Gelléri Mór: Ötven év a magyar ipar történetéből 1842–1892. Bp., 1892. 135–137. o.), 2. 1845. december 30. – OL. H 103. 19. d. Kivonatos másolat.; 3. Pest, 1846. április 4. Eredeti, s. k. aláírással. – OL. H. 103. 19. d. (Lényegében megegyezik Kossuth ismert, április 9-i körlevelével: Kosáry Domokos 116–118. o.)

⁷ Hetilap 1846. március 24. (24. sz.) 426. hasáb, május 5. (36. sz.) 621. hasáb, vö. Gelléri Mór 147–148. o., Novák Mihály: Zalavármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. 2. bőv. kiad. Zalaegerszeg, 1906. 283. o., Kosáry Domokos 91. o.

⁸ OL. H. 103. 19. d. Részletét közli: Molnár András: Csány László 54. o.

⁹ Pesti Hírlap 1845. február 27. (434. sz.) 135. o. vö. Molnár András: Csány László 50–51. o.

¹⁰ Kanizsa reformkori kézművesiparáról és kereskedelméről: Antalfy Gyula: Reformkori magyar városrajzok. Bp., 1982. 6063. o., Bencze Géza: Zala megye leírása a reformkorban. (Zalai Gyűjtemény 23.) Zalaegerszeg, 1986. 132–133. o., Srágli Lajos: Adatok a Zala vármegyei ipari tevékenység és bányászkodás 19. századi kezdeteihez. In: Zalai Múzeum 3. (Szerk. Vándor László) Zalaegerszeg, 1991. 211–218. o., Bácskai Vera: Piac-

- körzetek és piacközpontok a Dél-Dunántúlon a 19. század első felében. In: Gazdaságtörténeti tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 34.) (Szerk. Kapiller Imre) Zalaegerszeg, 1993. 223–227. o.
- ¹¹ OL. H 103. 19. d. (Kossuth 1846. április 4-ei levele), Pesti Hírlap 1845. október 5. (550. sz.) 229. o. (A Gyár-alapító Társaság ügynökeinek névsora.), Gelléri Mór 134. o. (Közlí a Védegylet fennállása óta keletkezett ipar- és gyár vállalatok 2., 1846-ban készült jegyzékét), Srágli Lajos 213. o. (Hivatkozik Spanier üzletének 1841-es bejegyzésére.)
- ¹² Hetilap 1846. október 30. (87. sz.) 1438. hasáb, vö. Gelléri Mór 221. o.
- ¹³ OL. A 105. Magyar kancelláriai levéltár. Informationsprotocolle der Ungarisch – Siebenbürgischen Sektion. 1845. január 21. (2. ülés) 6. o. 14. sz., február 5. (5. ülés) 10. o. 46. sz.
- ¹⁴ OL. A 105. Inf. prot. 1845. február 18. (7. ülés) 16–18. o. 79. sz., Pesti Hírlap 1845. augusztus 12. (519. sz.) 100. o.
- ¹⁵ OL. A 105. Inf. prot. 1845. március 4. (9. ülés) 10. o. 108. sz., március 28. (12. ülés) 136. o. 152. sz.
- ¹⁶ OL. A 105. Inf. prot. 1845. május 2. (16. ülés) 32–34. o. 22. sz., május 18. (18. ülés) 30–32. o. 266. sz.
- ¹⁷ OL. A 105. Inf. prot. 1845. szeptember 26. (34. ülés) 14–16. o. 598. sz., 1846. január 10. (1. ülés) 20. o. 15. sz.
- ¹⁸ OL. A 105. Inf. prot. 1846. május 19. (15. ülés) 22. o. 359. sz.
- ¹⁹ OL. H 103. 19. d. (Csány levele Kossuthhoz) vö. Molnár András: Csány László 53. o. Csány szerepét méltatta már Bátorfi Lajos is: Adatok Zala megye történetéhez. Nagykanizsa, 1876. 2. köt. 130. o.
- ²⁰ ZML. A Kanizsai takarékpénztári társaság nagygyűléseinek jegyzőkönyve 1845. május 1 – 1847. március 6., vö. Tripammer Gyula: Adatok a Nagy-Kanizsai Takarékpénztár Részvény-társaság ötvenéves fennállásának történetéből. Nagykanizsa, 1895., Molnár András: Csány László 53–54. o. A kanizsai takarékpénztár megalakulásának alig volt sajtóvisszhangja, még a Hetilap is csupán egy mondatban emlékezett meg róla: „Kanizsán takarékpénztár nyitott meg a folyó hónap elején”. (Hetilap, 1845. augusztus 19. 41. szám 650. hasáb)
- ²¹ ZML. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. 1845: 1794. (A helytartótanács által véleményezésre elküldött alapszabályok eredeti kísérőlevelének másolata.)
- ²² A pecsétnyomó körirata: N. KANISAI VÉD EGYLET. Thury György Múzeum. Leltári száma: H. 60. 15. 1.

1. kép: Csányi László, a Védegyelet kanizsai osztályának elnöke

2. kép: A Védegyelet kanizsai osztályának pecsétnyomója